

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS



LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

| | |
|---|-----|
| PRATARMĖ | 7 |
| ĮVADAS | 8 |
| I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS | |
| 1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn. | 46 |
| 2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva | 60 |
| 3. Memorandumas Rusijos vyriausybei | 76 |
| 4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime | 94 |
| 5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui | 107 |
| II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS | |
| 1. Suvažiavimo pradžia | 118 |
| 2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai | 138 |
| 3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai | 158 |
| 4. Suvažiavimo nutarimai | 174 |
| 5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai | 193 |
| III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS | |
| 1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo | 209 |
| 2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos | 240 |
| BAIGIAMASIS ŽODIS: | |
| Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė | 260 |
| PRIEDAI | |
| Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą | 275 |
| Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei | 277 |
| Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai | 284 |
| Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa | 287 |

| | | |
|--------|---|-----|
| Nr. 5 | LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa | 288 |
| Nr. 6 | J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje | 290 |
| Nr. 7 | Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai | 293 |
| Nr. 8 | Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai | 294 |
| Nr. 9 | Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai | 297 |
| Nr. 10 | Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose | 299 |
| Nr. 11 | LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai | 300 |
| Nr. 12 | Krikščionių demokratų nutarimai | 306 |
| Nr. 13 | Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai | 308 |
| Nr. 14 | Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas | 311 |
| Nr. 15 | Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai | 313 |
| | TRUMPINIAI | 317 |
| | STRESZCZENIE | 318 |
| | SUMMARY | 329 |
| | RESUME | 342 |
| | ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ | 354 |
| | VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ | 361 |

Priedas Nr. 6

J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje

Dauguma Lietuvių suvažiavimo Vilniuje dalyvių, vėliau rašiusių apie jį savo straipsniuose ar atsiminimuose, neužmiršdavo pažymėti, kad pradėdamas Suvažiavimą, J. Basanavičius pasakęs kalbą, tačiau tik labai trumpai užsimindavo apie jos turinį. Suvažiavimas išrinko tris sekretorius (Pr. Klimaitį, J. Gabrių-Paršaitį ir L. Girą), tačiau tik vienam L. Girai pavyko ištiesai užfiksuoti J. Basanavičiaus kreipimąsi į Suvažiavimo dalyvius. Tuoj pat po Suvažiavimo trijuose „Vilniaus žinių“ numeriuose (1905 m. nr. 274–276) aprašęs visą jo eigą, L. Gira ten šios kalbos neįdėjo. Galbūt dėl vietos stygiaus, o gal dėl to, kad rengė spaudai „Platesnį aprašymą Lietuvių suvažiavimo Vilniuje“ (LLTI RS, f. 22-1445, l. 7–11), kuriame ir pavyko atrasti šį įžanginį J. Basanavičiaus žodį. Tačiau „Platesnis aprašymas“ taip ir nebuvo parašytas iki galo. Išliko tik jo nesutvarkytas rankraštis, kurio pradžią L. Gira išspausdino „Vilniaus žiniuose“ 1905.XI.30(XII.3), nr. 281.

L. Gira didesnę J. Basanavičiaus kalbos dalį pateikia ištiesai, o pabaigos žodį tik atpasakoja. Galimas daiktas, kad baigiamosios dalies dėl kurių nors trukdymų jis paprasčiausiai nespėjo pažodžiui užrašyti. Tačiau visai tikėtina ir kita prielaida: J. Basanavičius po Suvažiavimo galėjo savo kalbos tekstą perduoti L. Girai, kaip oficialiam Suvažiavimo sekretoriui, o baigiamosios dalies J. Basanavičius galėjo būti ir nepasirašęs. L. Gira, neužrašęs antrosios dalies ištiesai, ją tik perpasakojo.

Be abejonės, galimi ir kiti variantai.

J. Basanavičius pradėjo Lietuvių suvažiavimą 1905.XI.21(XII.4) 10 val. 30 min.

PUBLIKACIJA

Guodojami tautiečiai ir tautietės!

Vardan Organizacijos Komiteto, apsiėmusio sukviesti pirmąjį lietuvių susivažiavimą Vilniuje, sveikinu jus visus širdingai, čion, prosenoviškoje Lietuvos sostapylėje, susirinkusius, linkiu jums viso labo ir geriausios, pasekmingiausios kloties jūsų darbuose ir nutarimuose! Nuo Vytauto laikų, kada čion jo kunigaikštiškame dvare ir šitame mieste viešpatavo lietuvių kalba, beveik po 500 metų čion viešai lietuviškai,

rodos, nekalbėta. Jau daugiau, kaip 150 metų mūsų kalba ir iš Vilniaus bažnyčių išvyta – ir dabar mes čion, tarytum ant patyčių tiems, kurie iš mūsų tautos ir jos kalbos persekiojimo gyveno, susirinkę drauge galime ir turėsime lietuviškoje kalboje spręsti apie Lietuvą ir jos žmonių reikalus. Jeigu tokia didi, netikėta mūsų polonizatoriams, rusifikatoriams ir mums patiems atmaina politikoje įvyko, tai buvo ne labai koksai stebuklas, ne koksai viršgamtiškas apsiereiškimas; buvo tai rezultatas ilgai duravusios už žmonijos laisvę kovos, kurioje ir mūsų tauta nemenkai dalyvavo. Jeigu mes šiandien laisvai ant šitos brangios kožnam lietuviui vietos, tiek kartų praeityje mūsų sentėvių krauju apšlakstytos, galime susirinkti ir viešai pakelti balsą už tiesas mūsų tautai priderančias, tai šituo mes iš nemenkos dalies kalti esame, ir tiems su pasišventimu kovojusiems lietuviams, kurių ne vienas pastarame laike yra sunkias bausmes nukentėjęs, kurių ne vienas pirm laiko rado sau kapą tolymoje šiaurėje, arba Lietuvoje už tėvynės meilę, sunaikintas ant kuno ir dvasios turėjo šį svietaį apleisti. Ir toki senesnės gadynės veikėjai, kaip Stanevičius, Daukantas, Valančius ir kiti, kurie pirmiausiai pratrėnė akis savo broliams, varguose paskendusiams; įkvėpė juosna karštą meilę dėl savo numylėtos kalbos ir krašto; vedė mus prie tautiškojo susipratimo, ir tie visi turi didį nuopelną, kad mums dabar buvo likta čion jau kaipo lietuviams susirinkti. Amžinas lai bus paminėjimas ir garbė visiems tiems, kurie ikišiol yra kovoję už Lietuvą, už lietuvių laisvę, už jų apšvietimą!

Lietuviai ir Lietuvės! Kaip iš mūsų „atsišaukimo“¹⁴ žinoma yra, mes jus Vilniun sukvietėme ne tik tam, kad mes vienas su kitu susipažinę, patirti galėtumėm apie lietuvių vargus, sužinoti, kas plačioje mūsų Lietuvoje girdėti, bet ir idant atlikti ne menką tautišką darbą. Pastaramjam laikė, drauge su apgarsinimu Caro manifesto nuo 17(30) spalinio įvykintos tulos atmainos vidurinėje Rusijos politikoje, paliečia ir mūsų tautą, ir jos ateitį. Koku keliu reikės tautai eiti, kokių įnagių stvertis mes privalysime, norėdami įgyti, iškovoti ir tas tiesas, kurių dar paminėtasis manifestas neduoda – apie tai turėsime visi, čion susirinkusieji, nuspręsti.

Svarbiausia tad šito susivažiavimo užduotis yra – išdirbti, trumpai sakant, lietuvių tautos politiką, kurios mes laikydami galėtumėm lengviausiu budu ir trumpiausiam laike pasiekti tokį savo svarbų tiks-

¹⁴Turimas galvoje „Atišaukimas į lietuvių tautą“.

lą – visuotinę tautos dvasišką ir medegišką gerovę. Apie ką ketiname čion kalbėti – rodo išleistoji mūsų programa¹⁵, kuri tečiau gali būti platesnė ir įvairesnė. Rods męs norėjome susirinkti daug-daugiau referatų apie įvairius tokius svarbius mums klausimus, bet tas neramus laikas, kurį mums visiems pastaromis dienomis praleisti teko, nukreipė ne vieno mūsų tautiečių atydą kiton šalin ir referatų skaičius liko mažesnis, negu męs iš pradžios tikėtis galėjome. Pasidalindami tad su jumis, guodjami Lietuvos vyrai ir moters, tuo, ką męs taip trumpame laike prirengti spėjome, dar kartą sveikiname jus, čion susirinkusius, širdingai! Lai gyvuoja Lietuva!

(Toliau L. Gira atpasakoja baigiamąją J. Basanavičiaus kalbos dalį – E. M.)

Nutilus garsiam delnų plojimui, kurs reišké, jog susirinkimas pritaria tam šauksmui „lai gyvuoja Lietuva!“, dr. Basanavičius ėmė toliau sakyti apie tai, kad susivažiavimui sušauktam esant, pasibaigė Organizacijos Komiteto pasiuntinystė; priminė, kad tasai susivažiavimas buvo organizuojamas ne partvyišškai, bet kad LSD partija tečiau atsisakė visai nuo dalyvavimo organizacijoje, nors buvo pakviesti Organizacijos Komitetan tos partijos sąnariai. Tat, nors čia ir susirinko visokios partijos, geistina butų, idant tasai susivažiavimas ir nebutų partvyiškas, bet tik Lietuvių tautos susivažiavimas: užbrėžė, kad tarp visokių klausimų, kurių svarstymo dėlei čia ir susivažinėta, lygiai kaip ekonomiškieji klausimai, svarbus yra ir tautiškasai klausimas, nors jį kai kurie (partvyiški žmonės) ir atmeta. Tautystės dvasia, sloginama lenkystės per katalikiškosios bažnyčios duris, pradėjo kilti nuo Valančiaus laikų ir dabar Lietuvos gyvenime užima ityn svarbią vietą ir į tą, kaip ir ant Lietuvos politiškos autonomijos ir ekonomiškojo klausimo, turime atversti atydą. Nežiūrėkim, sako, ant partijų nuomonių, o tik ant to, kad Lietuvai galėtumėme gerą padaryti. Kadangi Organizacijos Komitetas pabaigė savo pasiuntinystę ir reikia išrinkti naująjį pirmasėdį¹⁶, tai jisai nepriversdamas, pataria tik išrinkti p. P. Vileišį, p. adv. Railą, p. Smetoną ir K. Tumą, ir tris prezidiumo sekretorius p. Gabrį, p. P. Klimaitį ir p. L. Girą.

Gerulis L. /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 7–11; E. Motieka, „Viešai pakelti balsą už tiesas“ (J. Basanavičiaus kalba atidarant Didįjį Vilniaus seimą), *Kultūros barai*, 1990, nr. 11, p. 6–7.